

SECȚIUNEA I

REFLECTAREA EVENIMENTELOR BELICE (1914–1918) PE PAGINILE REVISTEI *LUMINĂTORUL*

Angela IAȘCOV,

*profesor de istorie, gr. did. II,
magistru în istorie, Centrul de Excelență în Industria Ușoară,
mun. Chișinău, Republica Moldova*

Tamara CREȚU,

*profesor de istorie, gr. did. I, Centrul de Excelență în Industria Ușoară
mun. Chișinău, Republica Moldova*

Summary

Between some of the topics or news reported to the pages of the magazine „The Enlightener” during the period of the 1st World War (1914-1918) are the events or deeds with belic content, as well as the political-national unrests. This periodical edition contributed to the presentation of the soldiers’ heroism, Moldavians’ troubles and difficulties under the foreign yoke. Through its existence, it tried to bring its modest contribution to the awakening of national consciousness by bringing back the Romanian spiritual values on the Bassarabian region, broken by a century and more from the ancestral hearth.

Keywords: *The 1st World War, the Est and West Front, unrests, national consciousness*

În derularea sa, istoria consemnează date, evenimente, personalități și spații, care, prin forme specifice, conturează un tablou al epocii. Evenimentele Primului Război Mondial constituie un subiect pe cât de studiat, pe atât de controversat.

Potrivit surselor istorice, începând cu mijlocul sec. al XIX-lea, superioritatea Europei față de celelalte părți ale lumii nu a încetat să se manifeste. Între statele Europei însă raporturile de putere s-au schimbat. A fost abandonată ideea „conceptului european” în favoarea celei de „Realpolitik”. La sfârșitul sec. al XIX-lea se stabilesc blocurile politico-militare, care vor pregăti calea spre prima mare conflagrație mondială. Izbucnirea acesteia, consecință a contradicțiilor dintre marile

puteri, a fost un moment de cotitură în istoria universală. Lăcomia cercurilor guvernate ale marilor puteri a atras omenirea într-un război istovitor¹.

La începerea Primului Război Mondial, circa 300.000 de basarabeni sunt concentrați în armata rusă². Situația populației Basarabiei în decursul războiului s-a înrăutățit simțitor. Orașenii sufereau de pe urma inflației galopante și a salarizării mizerabile. Gospodăriile țărănești erau ruinate de frecvențele și masivele rechiziționări de animale și furaje pentru necesitățile armatei imperiale. Localitățile ținutului se confruntau cu o permanentă criză de produse alimentare. Foametea cuprinsese Basarabia. Au crescut enorm impozitele. Pentru neachitarea dărilor, bunurile țăranilor erau vândute, iar pământul dat în arendă. Procesul de ruinare și pauperizare a lucrătorilor agricoli a căpătat un caracter de masă. Pentru cele mai mici abateri țăranii și orașenii erau pedepsiți după legile războiului. Condițiile grele de muncă, subnutriția, lipsa asistenței medicale generau periodic molime. În 1917 toată Basarabia a fost cuprinsă de epidemia de tifos exantematic³.

O atare situație este evocată pe paginile periodicelor apărute în perioada în cauză, ceea ce ne-a determinat să ne axăm în studiul nostru pe analiza conținutului informațiilor despre prima conflagrație mondială pe care o descriu acestea, evenimentele din perioada respectivă fiind consemnate în publicațiile: „Glasul Basarabiei”, „Cuvânt Moldovenesc” și „Luminătorul”⁴ etc.

Accentul principal în publicațiile amintite este pus pe știrile belice și pe introducerea limbii române în școală și biserică. Răspândirea științei de carte în sânul populației românești din ținut era absolut necesară, dorindu-se, pe de o parte, ca toți „să știe carte, și ciobanul și salahorul”, iar pe de alta, se urmărea scopul de „a cunoaște mai bine țara, neamul și pe Dumnezeu”⁵. Pe lângă textele edificatoare de cuprins religios-moral, în coloanele *Luminătorului* au apărut și diverse articole politico-militare și literare semnate de Pan. Halippa, Teodor Inculeț, Alexie Mateevici ș.a.. Între timp, revista *Luminătorul* deveni un organ de presă, prin care intelectualii basarabeni „puteau da semne de viață națională”⁶. În această ordine de idei, trebuie să remarcăm faptul că pentru mișcarea națională din Basarabia scopul major invocat presei era afirmarea și susținerea conștiinței naționale a românilor basarabeni.

---

¹ Ioan Scurtu, Dumitru Almuș. *Istoria Basarabiei*. București, Editura Semne, 1998, p. 76.

² Ioan-Aurel Pop, Ion Bulei, Anatol Petrencu. *200 ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru*. Chișinău: Editura Litera, 2012, p. 55.

³ *Ibidem*, p. 106.

⁴ *Luminătorul*, revistă eparhială înființată de protoiereul Constantin Popovici în 1908, a constituit un fel de salvare pentru sute de suflete care până atunci nu aveau nicio posibilitate să citească cărți, ziare ori reviste în limba maternă.

⁵ *Ibidem*, p. 112.

⁶ Ion Nistor. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Editura Cartea Moldovenească, 1991, p. 259.

Printre subiectele sau știrile abordate pe paginile revistei *Luminătorul* în perioada Primului Război Mondial (1914–1918) sunt evenimentele sau faptele cu conținut belic, precum și frământările politico-naționale. Astfel, în octombrie 1915, revista amintită aduce următoarele informații în rubrica știrilor despre situația militară de pe front: „Oștirele nemțești au dorit să ocupe Rusia, dar s-au oprit la Marea Baltică, pentru că se aud vești de slăbire a dușmanului... oștirile ruse sunt mai bine întărite, deoarece toate uzinele și fabricile din Rusia lucrează pentru război și pentru ei mai muncesc și uzinele din Japonia noa țară aliată. Iar pe Frontul de Apus puterea mare militară a Angliei și Franței pe 15-16 septembrie au năvălit asupra nemților, care au fost nevoiți să lase tunurile și armele de război și să se retragă cu mari pierderi ominești”⁷. Autorul textului relatează despre succesele Antantei pe linia frontului, servind ca inspirație și încurajare pentru ostași, sugerându-le că lupta lor este dreaptă și victoria le aparține.

În numărul din iulie 1916, Constantin Popovici, descriind o lecție pentru educarea virtuții patriotice și eroice în rândul ostașilor basarabeni, a evocat actele de bărbăție ale mai multor ostași, precum Cozma Crucicov, Demenco, a invocat faptele eroice ale celor care cu prețul vieții își apărau patria⁸.

Știrile de război erau reflectate în toate numerele revistei, dar informația era destul de selectivă: „Războiul de astăzi. La frontul de apus, adică la Franța, lucrurile merg destul de bine. Cetatea Verdun se ține bine, și dorința nemților să deschidă drum la Paris va fi zădarnică. Nemții s-au întărit în Franța bine, dar anglicenii și francezii au așa tunuri mari, că ușor distrug tunurile nemților. Până acum englezii și francezii au luat 10 mii de plonci nemți și o mulțime de tunuri”⁹. Deseori aprecierile sunt părtinitoare față de evenimentele descrise, în special privitor la înalta pregătire militară a blocului politic Antanta.

În aprilie 1917, în coloana știrilor este descrisă și schimbarea furtunoasă din Rusia: „Familia împărătească. Fostul împărat Nicolai Alexandrovici acum se află în Țarscoe Selo. Curtea este înconjurată de strajă. Este destul de deosebit, că însuși împăratul se află sub supravegherea a stăpânirii noi. Stăpânirea cea nouă este așezată numai pe o vreme. În august va fi adunarea poporului și se va hotărî împărăție ori republică. Vremea și lucrurile sunt grele. Stăpânirea nouă au dăruit drepturi tuturor locuitorilor țării, adică nu numai creștinilor, dar și jidanilor, tătarilor ș. a. Așa că trebuie de gândit unde ne ducem și ce facem?”¹⁰ Autorul articolului nu numai că descrie un șir de evenimente ce se desfășoară în fostul Imperiul Rus, dar face și o

---

⁷ *Luminătorul*, 1915, nr. 10, p. 63.

⁸ *Luminătorul*, 1916, nr. 7, p. 52.

⁹ *Luminătorul*, 1916, nr. 8, p. 71.

¹⁰ *Luminătorul*, 1917, nr. 4, p. 54.

mică analiză și o comparație în baza căreia moldovenii să mediteze ce măsuri vor întreprinde pentru binele lor.

O adiere a renașterii naționale poate fi sesizată pe paginile revistei *Luminătorul* din mai 1917, când ni se aduce la cunoștință că pe data 10-13 aprilie la Chișinău în casa eparhială, a avut loc cea dintâi adunare a învățătorilor din întreaga Basarabie. La adunare s-a hotărât: să selecteze învățători pentru toate școlile cu știință în limba moldovenească(română). Pentru succes avem nevoie de o nouă programă și o serioasă pregătire a profesorilor, doar cu timp limitat până în toamnă. Mesaj pentru moldovenii înstăriți. Trăim un moment din cele mai frumoase din viața noastră națională. Frunțașii moldoveni ai neamului nostru s-a adunat la Chișinău, pentru a susține drepturile noastre moldovenești, de care am fost lipsiți de sute de ani. Cerem dreptul limbii moldovenești în biserică, școală și administrație. Dar numărul patrioților este mic, căci mulți au murit în război pentru viitorul neamului nostru. Cu toate acestea numărul frunțașilor trebuie să fie mai mare. Pentru că din mijlocul neamului nostru au ieșit sute de doctori, avocați, învățători, preoți, dascăli cei care au fost învățați și hrăniți pe munca și sudoarea poporului, acești oameni sunt datori să ridice glasul și să ceară pentru popor. Unde sunt ei? De ce nu se aude glasul lor? Cuprinși de alte griji și interese au pierdut legătura sfântă cu neamul, ei au uitat limba lor dulce și frumoasă, au uitat credința, obiceiurile, tradițiile și numele sfânt al poporului s-au înstrăinat, nimicit și azi le este rușine să se numească moldoveni...Când va veni ziua sfântă a neamului cei rătăciți ca în Sfânta Scriptură nu vor avea loc în Sânul Neamului”¹¹. Redactorul Constantin Popovici încearcă prin acest articol să dea o apreciere categoriilor sociale și rolului lor în deșteptarea națională, scriind un discurs înflăcărat și tăios adresat persoanelor culte înstărite, care din indiferență nu se implică în noile schimbări naționale ale poporului ce atâta vreme a fost înjosit de cei străini.

Revista *Luminătorul* pune un șir de probleme ce țin de libertate, drepturi, folosirea limbii române în toate domeniile. Iar în nr. 2 din 1918, în coloana știrilor, este publicată scrisoarea unui învățător de limbă română dintr-un sat cu mai muți etnici ucraineni în care acesta descrie provocările și chinurile prin care a trecut: „În noaptea de 11 ianuarie, anul curgător la casa mea din satul Balatina, au năvălit hoștește mai mulți locuitori ucraineni, vroiau să mă taie, sau să mă împuște zicând: „Câine ce te-ai apucat de ai deschis în sat noua învățătură, iar ruseasca nu merge, iar noi care nu știm să stăm ca boii”. Apoi au luat și m-au dat pe mâna soldaților ruși bolșevici aceștea m-a izbit într-un camion cu care am ajuns la Glodeni. M-au controlat și au găsit o carte românească în buzunar au început să strige și mai tare fiind bătut toată noaptea. Dimineața comitetul lor m-au eliberat cu condiția ca să fiu judecat de localnici pe 13

---

¹¹ *Luminătorul*, 1917, nr. 5, p. 49-50.

ianuarie. Nu am ajuns bine acasă, când m-am trezit cu doi ostași moldoveni care m-au dus peste Prut într-un spital. Scriu scrisoarea că m-am însănătoșit datorită lor. Dumnezeu să-i aibă în pază. Ce mai pot adăuga la această scrisoare. E atât de dureros pentru neamul nostru moldovenesc. Așa străinul își bate joc, când se simte stăpân. Nu lăsați oameni buni să vă bată luminătorii în lumea toată e un mare păcat și o rușine”¹². Prin publicarea acestui răvaș se dorea informarea populației și demascarea bolșevicilor, care declarau în lozinci revendicări și drepturi egale, dar, în realitate, semănau ură, anarhie și cruzime națională. Din septembrie 1918, *Luminătorul* devine o tribună de mare importanță pentru renașterea și restabilirea românilor basarabeni în drepturile lor naturale: „Pentru un popor ca noi Moldovenii, care am fost robiți mai mult de un veac, luându-ni-se de către asupritori dreptul de a ne folosi de limba noastră maternă, nu poate fi mai mare bucurie, să ne spunem durerile și să ne cântăm cântecele în acea limbă dulce românească, în care s-au rugat și strămoșii noștri”¹³. Acest mesaj redă dorința cea mare a colaboratorilor de a informa cititorii referitor la noile achiziții spirituale ale românilor, pierdute și ascunse în umbra timpului de autoritățile țariste ruse.

Retrospectiva publicațiilor de pe paginile *Luminătorului* ne permite să înaintăm un șir de concluzii și reflecții asupra perceperii evenimentelor de război prezentate pe paginile acestei ediții periodice. Colaboratorii erau martori oculari la ele și demonstau o manieră proprie de înțelegere și de explicare. În urma analizei rubricilor publicației din perioada 1914–1918, conchidem că revista *Luminătorul* a avut un cerc restrâns de cititori, așa cum devine clar după tirajul publicației, printre cititorii fideli fiind preoții și intelectualii care cunoșteau limba română.

Prin unele articole, această ediție periodică a contribuit la prezentarea eroismului ostașilor, a necazurilor și greutăților moldovenilor sub jug străin. Prin însăși existența sa ea a încercat să își aducă modesta contribuție la trezirea conștiinței naționale prin readucerea valorilor spirituale românești pe ținutul basarabean rupt de un veac și mai mult de vatra strămoșească.

Bibliografie selectivă:

1. Ștefan Ciobanu. *Basarabia*. Chișinău: Știința, 1992.
2. Iurie Colesnic. *Basarabia Necunoscută*. Chișinău: Universitas, 1993.
3. Ion Nistor. *Istoria Basarabiei*. Chișinău: Cartea Moldovenească, 1991.
4. Ioan-Aurel Pop, Ion Bulei, Anatol Petrencu. *200 ani din istoria românilor dintre Prut și Nistru*. Chișinău: Litera, 2012.
5. Ioan Scurtu, Dumitru Almuș. *Istoria Basarabiei*. București: Semne, 1998.
6. *Luminătorul*, 1915, nr. 10; 1916, nr. 7, 8; 1917, nr. 4, 5; 1918, nr. 2, 9.

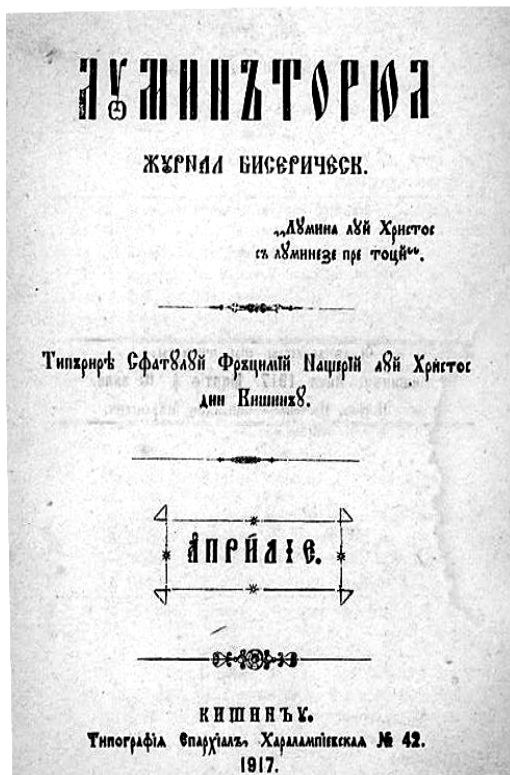
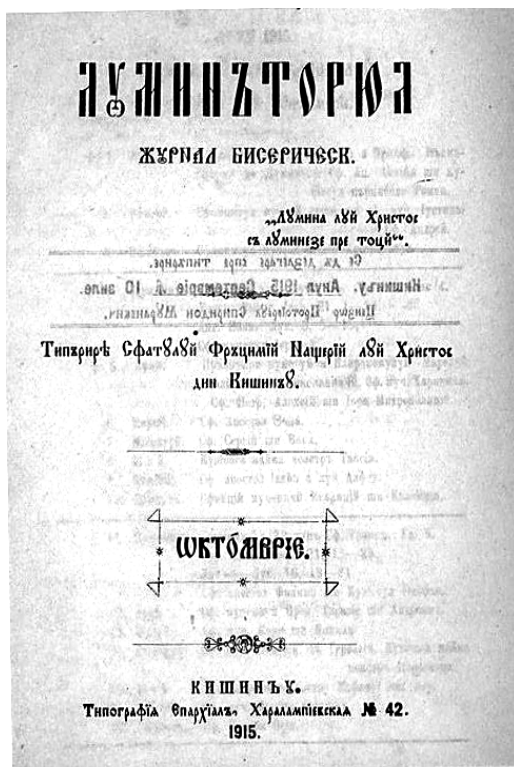
---

¹² *Luminătorul*, 1918, nr. 2, p. 74-75.

¹³ *Luminătorul*, 1918, nr. 9, p. 2.

ANEXE

Anexa1.

Pagina de titlu a publicației *Luminătorul*

Către cititorii noștrii moldoveni

Pentru un popor ca noi Moldovenii, care am fost robiți mai mult de un veac, luându-ni-se de către asupritori dreptul de a ne folosi de limba noastră maternă, nu poate fi mai mare bucurie, decât acum, când noi ne-am recăpătat acest drept și putem să ne facem rugăciunile, să ne spunem durerile și să ne cântăm cântecele în acea limbă dulce românească, în care s'au rugat și s'au cântat cântecele și strămoșii noștrii și despre care ei ziceau :

„Mult e dulce și frumoasă
Limba ce-o vorbim,
Altă limbă armonioasă
Ca ea nu găsim“

.....
„Românașul o iubește ,
Ca sufletul său,
O! Vorbiți, scriți românește,
Pentru Dumnezeu !

De aceea, vom căuta să facem tot chipul, ca și revista noastră „Luminătorul“ care multe inimi moldovenești a luminaț în timpul când eram cuprinși de întunecul robiei, acum când s'a făcut lumină să fie tipărit nu numai cu cuvintele dulci românești, ci și cu literile frumoase ale acestei limbi, care ne sunt lăsate ca moștenire de străbunii noștri—Latinii. În curând vom avea litere de acestea și vom putea să ne folosim de ele pentru unele articole.

De-ocamdată tipărim cu aceste litere o mică pagină care urmează și care e ca o piatră nestimată pentru noi toți Moldovenii, căci în ea se caprinde făgăduința românească, sfântă și regească a Măriei Sale Regelui tuturor Românilor de a ne da pământ. Iat-o ! :

Adresarea redactorului către cititor
Luminătorul nr.9, 1918